

УДК 332.14

Приходченко Т.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ФАКТОРИ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

У статті проаналізовано сучасні проблеми формування і розвитку інноваційного середовища регіонів України. Згруповано чинники, що сприяють формуванню інноваційного середовища регіону, та класифіковано умови впливу на інноваційне середовище регіону, під дією яких відбуваються регіональні зміни, що визначають тип інноваційного середовища регіону. Сформульовано поняття «формування інноваційного середовища регіону», яке являє собою послідовну діяльність, здійснювану з урахуванням факторів та умов, що впливають на нього, спрямовану на досягнення приватних і групових інтересів агентів інноваційного середовища шляхом ефективного управління наявними ресурсами. Визначено, що метою формування інноваційного середовища регіону є забезпечення ефективної взаємодії його агентів шляхом інтеграції.

Ключові слова: регіон, суб'єкти регіональної економіки, інноваційна діяльність, інноваційне середовище регіону, фактори та умови формування інноваційного середовища регіону.

ФАКТОРЫ И УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА

Приходченко Т.А.

В статье проанализированы современные проблемы формирования и развития инновационной среды регионов Украины. Сгруппированы факторы, способствующие формированию инновационной среды региона, и классифицированы условия влияния на инновационную среду региона, под действием которых происходят региональные изменения, определяющие тип инновационной среды региона. Сформулировано понятие «формирование инновационной среды региона», которое представляет собой последовательную деятельность, осуществляемую с учетом факторов и условий, влияющих на нее, направленную на достижение частных и групповых интересов агентов инновационной среды путем эффективного управления имеющимися ресурсами. Определено, что целью формирования инновационной среды региона является обеспечение эффективного взаимодействия его агентов путем интеграции.

Ключевые слова: регион, субъекты региональной экономики, инновационная деятельность, инновационная среда региона, факторы и условия формирования инновационной среды региона.

FACTORS AND CONDITIONS OF FORMATION OF INNOVATIVE ENVIRONMENT OF THE REGION

Prykhodchenko T.

The article analyses modern problems of formation and development of innovative environment of regions of Ukraine. The author grouped the factors contributing to the formation of the innovative environment of the region, and classified the conditions of influence on the innovative environment of the region, which occur under the influence of the regional changes that define type of the innovative environment of the region. Formulated the concept of «formation of innovative environment of the region», which is a sequential operation which take into consideration the factors and conditions affecting it, aimed at the achievement of private and group interests of agents of the innovation environment through effective management of available resources. Determined that the purpose of formation of the innovative environment of the region is maintenance of effective interaction of agents through the integration.

Keywords: region, the subjects of the regional economy, innovative activity, innovative environment of the region, factors and conditions of formation of innovative environment of the region.

Постановка проблеми. Формуючись під дією різних факторів, інноваційне середовище регіону (далі – ІСР) являє собою концентрацію інноваційно активних суб'єктів, що беруть участь у процесах, які можуть бути об'єднані в дві групи: інтеграційні та дезинтеграційні. Ефективність і результативність останніх девальвувється вітчизняною і зарубіжною практикою господарювання. Інтеграційні процеси, навпаки, володіючи безліччю переваг, являють собою проекцію ефективної взаємодії та розвиваються у більш досконалих формах,

таких як науково-виробничі фірми, когнітивні центри, науково-виробничі кластери, інноваційні комплекси. При цьому характер і зміст інтеграційних процесів відповідають тенденціям, що складаються в інноваційному середовищі та відповідають його особливостям. Дана обставина актуалізує необхідність детермінування факторів та умов, що впливають на ІСР, для визначення особливостей інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження базується на теоретико-методологічних

положеннях, які обґрунтовані вітчизняними і зарубіжними авторами та присвячені розвитку інтеграційних процесів за участі інноваційно-активних учасників регіональної економіки, практиці застосування в управлінні регіональними системами інструментів, що спрямовані на формування ІСР.

Теоретико-методологічні положення, що розкривають сутнісні характеристики регіональної економічної системи, знайшли своє відображення в працях О. Амоши, Л. Бадалової [4], С. Білої, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Гесця, А. Гончарова, О. Гранберга, Б. Данилишина, Д. Ендовицького [6], Я. Жалила, Р. Качалова [9], Г. Клейнера [8], Д. Лук'яненка, С. Мочерного, В. Орешина [1], Н. Сироткіної [2], О. Соскіна, Д. Стеценка [10], А. Ткача, М. Фащевського, В. Чужикова, М. Чумаченко, Н. Яковлевої [9].

Постановка завдання. Мета статті – згрупувати та систематизувати фактори й умови, які впливають на формування ІСР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіон являє собою територіальну одиницю держави й є конструкцією, що виникає в результаті політичної боротьби і/або адміністративного управління.

Функціонування регіону як цілісного утворення виявляється можливим завдяки взаємодії таких груп, зацікавлених у його розвитку (стейкхолдерів регіонального розвитку): бізнесу, інститутів громадянського суспільства, держави та населення. На відміну від стейкхолдерського підходу, використаного для детермінації змісту регіону, В.П. Орешин і Л.В. Потапов як системоутворюючі елементи регіону виділили економіку, населення, природне середовище і державні структури, які взаємодіють під впливом зовнішнього середовища, а саме зарубіжної економіки та економіки сусідніх регіонів [1, с. 107]. Не ставлячи під сумнів об'єктивність і правомірність наведеної позиції, підкреслимо, що для цього дослідження особливе значення має саме стейкхолдерський підхід, згідно з яким кожен суб'єкт регіональної економіки проявляє зацікавленість у власному розвитку, а як умови для досягнення власних цілей розглядає одночасний розвиток інших суб'єктів регіональної економіки.

В основі розвитку регіону лежать зв'язки між його суб'єктами, що призводять до відтворювальних процесів. Основними регіональними відтворювальними циклами є відтворення трудових ресурсів, кредитно-грошових та інвестиційних ресурсів, природних ресурсів, виробничих і соціальних послуг, інформаційних послуг та інноваційної інфраструктури.

Відаючи належне багатоаспектності структурної організації регіональної економіки, слід зауважити, що в сучасних умовах особливе значення для мезоекономіки набуває створення атмосфери, яка стимулює інноваційну діяльність. У ситуації, що характеризується загостренням конкурентної боротьби, «інновації стають обов'язковим елементом функціонування господарюючого суб'єкта, регіону і цілої держави та є основною рушійною силою і передумовою його розвитку» [2, с. 123].

Інновації відіграють вирішальну роль у стратегічному управлінні на корпоративному, регіональному, державному та міжнародному рівнях. Так, суб'єкти регіональної економіки, які займаються розробленням, упровадженням та розповсюдженням інновацій, формують інноваційне середовище. У загальному вигляді

ІСР являє собою сукупність зосереджених на його території агентів – провайдерів інновацій, k-агентів, агентів – розпорядників інновацій, агентів – провідників інновацій та агентів – споживачів інновацій, тобто різних підприємств та організацій, що здійснюють інноваційну діяльність.

Особливістю інноваційної системи українських регіонів є те, що взаємодія агентів інноваційного середовища багато в чому залежить від проведеної на мезо- і макроекономічних рівнях державної науково-технічної та інноваційної політики, яка, на жаль, у сучасних умовах є недосконалою, оскільки не містить у собі ефективних законодавчо закріплених і фінансово забезпечених інструментів, що регламентують здійснення суб'єктами регіональної економіки інноваційної діяльності.

Ефективна інноваційна діяльність включає в себе різноманітні креативні заходи, що спрямовані на розширення номенклатури продукції, освоєння нових видів діяльності, збільшення кола постачальників, розширення внутрішнього і зовнішнього ринків, пошуки новаторських ідей, рішень і партнерів із фінансування та впровадження інноваційних проєктів.

Інноваційна діяльність здійснюється науково-дослідницькими, освітніми організаціями, науковими підрозділами промислових підприємств. При цьому профіль інноваційної діяльності визначається особливостями ресурсного забезпечення суб'єкта регіональної економіки, а також станом процесів, що характеризують його залученість в інноваційне середовище. Ось чому в поняття ефективної інноваційної діяльності деякі дослідники включають «сукупність матеріально-речових, організаційно-економічних умов, кадровий та інформаційний складники, а також процеси невиробничого характеру, що супроводжують наукові дослідження та розробки» [2].

Аналіз сучасного інноваційного середовища регіонів у країні свідчить про його недостатню ефективність, що зумовлено такими обставинами, як:

- відсутність узгодженості в діях агентів інноваційного середовища, яка проявляється в тому, що регіональні особливості, такі як наявний науково-технологічний потенціал, спеціалізація та потреби домінуючих учасників регіональної системи, не враховуються під час створення об'єктів інноваційної інфраструктури. Найважливішим елементом промислової політики країн, які орієнтуються на інноваційну модель розвитку, є створення передумов для випереджаючого розвитку машинобудівних виробництв. Забезпечення економічної безпеки національної економіки досягається за умови, що частка машинобудівних виробництв становить не менше 20%, у розвинених країнах це значення становить 30–50%, в Україні ж лише 15% [3]. Наведені факти свідчать про те, що пріоритети регіонального та національного розвитку не враховуються під час розроблення планів, стратегій і програм інноваційного розвитку, які гармонізують інтереси агентів інноваційного середовища. При цьому необхідність неоіндустріалізації є поширеним предметом економічної рефлексії, що ґрунтується на досвіді нових індустріальних країн, успіх яких був зумовлений ефективним процесом створення та впровадження технологічних інновацій;

- девальвація інститутів, концепцій і моделей формування інноваційного середовища, яка викликана

низькою ефективністю їх реалізації на практиці й відбулася на тлі загальної незадовільної економічної ситуації;

- низький (порівняно з індустріально розвинутими країнами) рівень фінансування інноваційної сфери. Мова йде про наукові дослідження та розробки, обсяг фінансування яких у нашій країні виявляється в три рази менше, ніж у європейських і північноамериканських країнах;

- стагнація у сфері наукових досліджень і розробок, якісне й кількісне погіршення стану агентів – провайдерів інновацій.

Перелічені та інші проблеми утворюють безліч факторів та умов, що впливають на формування і розвиток ІСР.

Стосовно об'єкта дослідження під факторами слід розуміти безліч причин, що викликають зміни в ІСР і визначають характер процесів, які відбуваються в ньому. Дослідниками запропоновано велику різноманітність підходів до аналізу факторів, що впливають на регіональний розвиток узагалі та зокрема, які сприяють формуванню ІСР. Так, Л.В. Бадаловою та Л.Н. Чайниковою запропоноване групування факторів, що викликають зростання регіонального розвитку внаслідок реалізації конкурентного потенціалу регіону [4]. А.В. Корицький причинами формування інноваційного середовища в регіонах, які стійко розвиваються, розглядає людський капітал, техніко-технологічне вдосконалення виробництва, забезпеченість реалізації промислової політики інтелектуальними ресурсами, інноваційну сприйнятливість та активність розташованих у регіоні підприємств і організацій, а також інші фактори, що впливають на рівень життя населення регіону [5].

Узагальнюючи різноманітні підходи, можна виділити три основні групи факторів, що сприяють формуванню ІСР:

1. Економічні фактори – можливість залучення венчурного капіталу, зростання забезпеченості власними ресурсами, зростання інвестиційної привабливості регіону, дуалізм інтересів суб'єктів регіональної економіки [6], зростання фінансування інноваційних програм із бюджетних (позабюджетних) джерел, інноваційна активність суб'єктів регіональної економіки, підвищення концентрації конкурентоспроможних учасників регіональної соціально-економічної системи, ємність локального, регіонального, національного і світового ринків інноваційної продукції, інтенсивність конкуренції, прибутковість видів економічної діяльності, що пов'язані з розробленням і поширенням інновацій.

2. Виробничо-технологічні фактори – інноваційний потенціал регіону і його суб'єктів, зростання виробничих потужностей, зростання рівня технологічних процесів, інноваційна сприйнятливість суб'єктів регіональної економіки, зростання кількості організацій, що здійснюють інноваційну діяльність. Вплив на інноваційне середовище регіону виробничо-технологічних факторів пояснюється особливостями відтворення виробничих послуг у регіоні. Наданням виробничих послуг займаються підприємства й організації виробничої інфраструктури, що забезпечують просування товарів і послуг від виробників до споживачів. Особливістю сфери надання виробничих послуг, на думку В.П. Орешина та Л.В. Потапова, є «їх немобільність,

тобто збіг місця і часу їх виробництва та споживання», що є підставою для виділення особливого відтворювального циклу, який функціонує в регіональній економіці [1, с. 112]. Розвиток виробничої інфраструктури та відтворення послуг виробничого призначення в сучасних регіонах України пов'язані з низькою проблем, таких як: відсутність збалансованості у розвитку основних, допоміжних та обслуговуючих виробництв; необхідність нарощування виробничих потужностей згідно з вимогами ринкової кон'юнктури; дефіцит ресурсів, необхідних для фінансування виробничої інфраструктури; дезінтеграція регіонального економічного простору.

3. Адміністративні чинники – наявність інноваційної інфраструктури, державна підтримка інноваційних програм, навчання інноваціям, орієнтація на стратегічний менеджмент-маркетинг, розроблення інноваційної стратегії та політики.

Характеризуючи фактори, що сприяють формуванню ІСР, слід відзначити їх загальну націленість на оптимізацію видів економічної діяльності та забезпечення у цілому збалансованого сталого розвитку регіону. Так, з урахуванням виробничо-технологічних, адміністративних та економічних чинників слід проводити відбір пріоритетних для регіону видів економічної діяльності, відповідних національній спеціалізації. При цьому вивільнені за рахунок згортання неефективних виробництв ресурси слід мобілізувати для реалізації пріоритетних регіональних проектів [7].

Відчуваючи на собі вплив охарактеризованих вище факторів, інноваційне середовище розвивається і перетворюється на «полігон» для практичної реалізації теоретичних досліджень наукових організацій, надає можливість агентам – провайдерам інновацій та k-агентам виконувати свої функції та сприяє закріпленню за регіоном іміджу інвестиційно привабливої території.

Виступаючи причинами, зазначені групи факторів визначають фінансово-економічні, виробничі та організаційні умови формування ІСР.

Під фінансово-економічними умовами розуміється ресурсна забезпеченість території, фіскальна політика, розвиток малого бізнесу, економіко-соціально-екологічна стійкість регіональної економіки.

Г.Б. Клейнер для характеристики ресурсного забезпечення регіональної економіки використовує таке поняття, як «системний» ресурс, під яким він розуміє «сукупність функціонуючих у регіоні економічних систем чотирьох видів: об'єктного, середового, процесного та проектного» [8], функціонування яких приводить до утворення в регіоні базових системних ресурсів відповідних (тих самих) видів:

- об'єктного типу (обмежені в просторі та необмежені в часі, тобто за тривалістю функціонування), які утворюються за рахунок функціонуючих у регіоні підприємств, організацій та їх об'єднань;

- процесного типу (необмежені в просторі та обмежені в часі), що представлені «сукупністю регіональних і міжрегіональних процесів переміщення цінностей, які призводять у результаті до послідовних і/або еволюційних змін стану економіки»;

- середового типу (необмежені в просторі та обмежені в часі), що забезпечують взаємодію «економічних об'єктів регіону та місце протікання економічних процесів»;

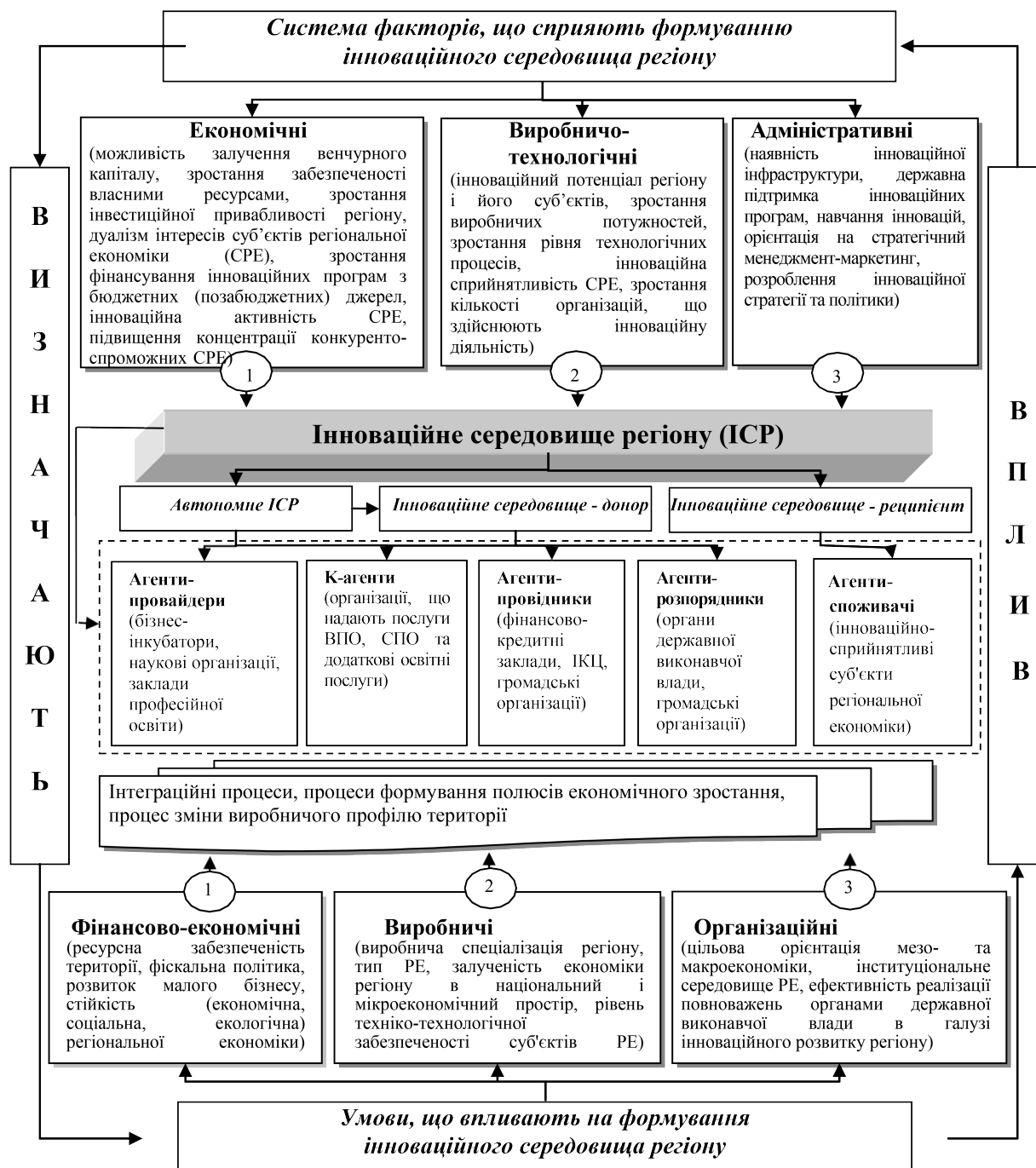

Рис. 1. Фактори та умови формування інноваційного середовища регіону

– проектного типу (обмежені в просторі та обмежені в часі), що представлені реалізованими в регіоні проектами, спрямованими на розвиток інноваційної інфраструктури [9].

Для забезпечення ефективного формування інноваційного середовища в регіонах, які стійко розвиваються, потрібне збалансоване використання системних ресурсів усіх чотирьох видів. Так, дефіцит системних ресурсів процесного, проектного та середового типу здатний призвести до уповільнення рівня технологічного розвитку, ослаблення інноваційної активності, скорочення ступеня

охоплення інноваціями видів економічної діяльності, утруднення поширення інновацій. Надлишок же в регіоні зазначених ресурсів також негативно впливає на формування інноваційного середовища, оскільки призводить до перевитрати ресурсів, виявляє «перекося» в інфраструктурному забезпеченні інноваційної діяльності, погіршує якість управління регіональною економікою.

До виробничих умов, що сприяють формуванню інноваційного середовища, було віднесено: виробничу спеціалізацію регіону, тип регіональної економіки, залучення економіки регіону в національний і світовий еко-

номічний простір, рівень техніко-технологічної забезпеченості суб'єктів регіональної економіки (рис. 1).

Характеристика виробничих умов формування інноваційного середовища дає змогу отримати уявлення про ступінь відкритості регіональної економіки та спрямованості її розвитку.

Організаційні умови, що сприяють формуванню інноваційного середовища, проявляються у цільовій орієнтації мезо- та макроекономіки, формуванні та функціонуванні інституціонального середовища регіональної економіки, підвищенні ефективності реалізації повноважень органів державної виконавчої влади в галузі інноваційного розвитку регіону (рис. 1).

Переважаання виробничо-технологічних та економічних факторів і наявність сприятливих виробничих і фінансово-економічних умов сприяють формуванню автономного інноваційного середовища.

Адміністративні чинники та відповідні їм організаційні умови більшою мірою дають змогу ефективно реалізувати трансфер інновацій у регіони з низьким інноваційним потенціалом.

Ураховуючи наведені факти, організаційні умови формування ІСР оцінювалися нами не як ресурсна підтримка, а як загальний каркас здійснення ефективної взаємодії агентів інноваційного середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Формування інноваційного середовища регіону являє собою послідовну діяльність, здійснювану з урахуванням факторів та умов, що впливають на неї, спрямовану на досягнення приватних і групових інтересів агентів інноваційного середовища шляхом ефективного управління наявними ресурсами. Метою формування інноваційного середовища регіону є забезпечення ефективної взаємодії його агентів шляхом інтеграції.

1. Орешин В.П. Управление региональной экономикой / В.П. Орешин, Л.В. Потапов. – М. : ТЕИС, 2003. – 330 с.
2. Сироткина Н.В. Индикативное управление промышленными предприятиями в инновационной среде: теория, методология, практика / Н.В. Сироткина. – Воронеж : Воронежский ин-т инновацион. систем, 2008. – 377 с.
3. Васюков О.Я. Машинобудування в Україні / О.Я. Васюков // Економіка підприємства. – 2014. – № 45. – С. 49–52.
4. Бадалова Л.М. Система управления и резервы повышения конкурентного потенциала региона / Л.М. Бадалова, Л.Н. Чайникова // Качество. Инновации. Образование. – 2011. – № 2. – С. 58–62.
5. Корицкий А.В. Влияние человеческого капитала и других факторов производства на доходы населения в регионах России / А.В. Корицкий // Креативная экономика. – 2009. – № 2(26). – С. 90–96.
6. Ендовицкий Д.А. Анализ дуализма экономических интересов в контексте проблемы обеспечения сбалансированного развития региона / Д.А. Ендовицкий, Н.В. Сироткина, А.Ю. Гончаров // Регион: системы, экономика, управление. – 2014. – № 3(26). – С. 19–26.
7. Марущак И.И. Трансформация деятельности предприятия в условиях становления инновационной экономики / И.И. Марущак, Д.В. Кузякин // Регион: системы, экономика, управление. – 2014. – № 4(27). – С. 170.
8. Клейнер Г.Б. Системная экономика как платформа развития современной экономической теории / Г.Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2013. – № 6. – С. 4–28.
9. Качалов Р.М. Комплексный подход к анализу качества управления социально-экономическим развитием региона / Р.М. Качалов, Н.В. Яковлева // Экономика региона. – 2014. – № 4. – С. 130–131.
10. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку : [навч. посіб.] / Д.М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.

E-mail: tprykhodchenko@ukr.net